

nelmi helyzet is. Külön fejezet illetné meg az Erdélyi Helikon szerepét is mely már kész írónak mutatja *Tamási* Áront, kiforrott költőnek *Áprily* Lajost. Még az ismertetésben is külön fejezetet írhatnánk Kuncz Aladár esszéiről és irányító munkájáról, mely őt egyenesen Kazinczy mellé helyezi. Kuncz Aladárban irodalompolitikai munkája közben már érlelődik a *Fekete kolostor* megrendítő regénye, melynek kinyomatását lankadó erővel magérte, de korrigálását csak barátai végezhették.

Az *Erdélyi Helikon* nemcsak újat hozott, nemcsak a transzilvanizmust tükrözte, de egyben középutat is jelentett a jobb és baloldal között, melyet egyrészt az Erdélyi Irodalmi Társaság, másrészt a Korunk és munkaköre képviseltek. Ligeti annál tárgyilagosabban vázolja e jelenséget, mert ő maga is az *aurea mediocritas* embere mint író és polgár egyaránt. Ligeti Ernő szubjektív érzése csak egy dologban nyilatkozik meg: Erdély szeretetében. A maga irodalmi szerkesztői munkásságáról tartózkodóan ír, annál nagyobb buzgósággal tárja fel a 22 éves erdélyi szellemtörténet minden kis dokumentumát. Acélos hittel hirdeti, hogy az *erkölcs felsőbb-sége volt az, ami az erdélyi kisebbséget igazán értékes népegyéniséggé avatta*. Talán az a hit már magának a transzilvanizmusnak tartozéka, de mindenesetre egyetemes érvényű feltétele minden szellemi értéknek. Ligeti Ernő jó munkát vállalt, mikor megmutatta, hogy ennek az *erkölcsi elsőbbségnek jegyében lehetett az örök magyar értékeket átmenteni*.

Kemény Gábor.

Kerekesházy József: Az utolsó szultán. Singer és Wolfner. Budapest. 1940. 402. oldal.

A kulturális és világnézeti távolban levő Törökország a világháborúban szövetségesünk volt, azonban a népi megismerést a fegyverbarátságnak ez a tragikus négy éve nem mozdíthatta elő. A törökség a maga szultán-kalifátusával a keletiség izzó etnikumát és erkölcsiségét képviselte társadalmi életében és világfelfogásában. A két nép közötti távolságot tehát most a kulturtörténetíró kísérelte meg áthidalni.

A könyv címe kellemesen megtéveszti az olvasót. Az utolsó félszázad politikai és művelődési helyzetképét kapjuk a vezetőszemélyek jellemrajzaiban, Konstantinápoly leírásában, majd a keleti eredetű török szokások ismertetésében. Épen ezért a könyv műfaját nehéz volna meghatározni. Az irodalmi székém egyikébe sem illeszthető be maradéktalanul. Szerkezetében ugyan gyakran a regény jegyeit árulja el, de viszont az író elbeszélő hajlamát a historikusnak tudományosabb igényei mérseklik.

Történeti eseménysorozata felöleli Abdul Aziz, V. Murád majd Abdul Hamid szultánoknak uralmát, mely időszakot már az *ifjú-török mozgalom* forrongásai nyugtalanították. Közben egyre nő a nyugati országok között is a háborús feszültség s Törökország is fel akar készülni a bekövetkezendő összecsapásra. Abdul Hamid nyitja meg országát a török befolyásnak. Vilmos császár is ellátogat Konstantinápolyba, de a látogatás minden káprázatos külsősége mögött is felfedezhető a politikai célzat: a berlin-bagdadi vasút terve. Ézulán porosz mérnökök és tisztek jönnek Törökországba a tengerszorosok háborús megerősítésére és a hadsereg megszervezésére.

Abdul Hamidot a trónon VI. Mohamed követte. A sors ironiája, hogy épen ennek a költői hajlamú, békés embernek kellett a világháborúba beavatkoznia. Törökországnak a világháborúba való belesodródását és Wangenheim német követ nagyfőntosságú megbízatását a szerző a vezetőszemélyek naplói és a titkos megegyezések, jegyzőkönyvek alapján ismerteti.

A török összeomlás nem jelentett végső katasztrófát, mert Musztafa Kemál nemzeti ellenállása ki tudta kényszeríteni a békeszerződés revízióját. Mohamed lemondásával kerül trónra az utolsó szultán. *Abdul Medzsid*. Ő azonban tulajdonképpen már nem is volt szultán, csak kalifa, mert Kemál a török államberendezkedést egészen nyugati mintára igyekezett átalakítani. Ezért Abdul Medzsid az egyre hullámozó események elől kitért, a nemzetgyűlés határozatának megfelelően elhagyta Konstantinápolyt. Svájcba, majd Franciaországba távozott s végül Nizzában telepedett meg. (A könyv megjelenése után halt meg, 1940. decemberében).

Az ő élete és tevékenysége az egész mű központi magva. Politikai szerephez a világháború alatt jutott. Igazi európai hírnevet azonban festőművészi tehetsége szerzett neki. Több nyugati városban rendezett még trónörökös korában kiállítást és szoros művészbarátságban élt korának neves festőivel. Mellette Enver basának jellemrajzát emelhetjük még ki. Ő volt 1912-ben Tripolis védője, 1913-ban ő foglalta vissza a bolgároktól Drinápolyt. S mint Törökország világháborús miniszterelnöke szervező készségével, diplomáciai képességeivel, de elsősorban emberfeletti vasakarattal sokáig hátráltatta a vég bekövetkezését.

Az adott keretek között csupán utalunk arra, hogy igen szemléltető és tanulságos lehet az egyes osztályokban a megfelelő történeti események tárgyalásakor bemutatni a következő fejezeteket: *Konstantinápolyeposza*, *Egy népfaj pusztulása*, (az örmények), *A krétai háború*, *A Dardanellák himnusza*, 1915. március, *Az összeomlás*, *Egy vezérkari tiszt* (Kemál). Ezek a fejezetek ugyanis a történetírói szakszerűség és az elbeszélő hajlam szerencsés összefogásából születtek. A szerzőnek egyik legnagyobb erőssége, hogy nemcsak bő mondanivalója van, hanem fejtegetéseibe gazdagon beleszővi értékelő megállapításait is.

Vísy József.

Bóka László: Vajda János. A Franklin-Társulat kiadása. 158 o.

Értekes és érdekes könyv: érdemes elolvasni, sőt el is *kell* olvasni. Vajda János amúgyis sokat vitatott alakja az irodalomtörténetnek, mert sorsában nem az a tragikus, hogy *elfeledték*, hanem inkább az, hogy *meg sem ismerték*. Bizonyára a jobb és mélyebb megismerést akarja Bóka László is szolgálni és ezt mindenekelőtt könyve *formájával* éri el. Irodalomtörténet is, kortörténet is, de mindezen túl egy emberi és költői pályának *belülről* való kiépítése, az életrajzi regények könnyedségével és érdekességével, mégis azzal a fontos különbséggel, hogy valóban *csak a belső ember* felvázolásával törődik.

Messze vezetne, ha egy rövid könyvismertetés keretében részletekbemenően akarnók bizonyítani, milyen éles szemmel látja szerzőnk a kor lendítő és akadályozó erőit és milyen mély és finom esztétikai elemzésekkel hatol be Vajda költői méltatásába. Mindez mégis csak háttér — és keret is egyben —: a hangsúly az *ember* megmutatásán van, azon a *kérdésen*: *mi volt az oka Vajda kétségtelen irodalmi kitaszítottságának?* A könyvnek ez a *punctum saliens* és Bóka valóban *itt mondja a leginkább újat és érdekeseit*. Azt eddig is tudtuk, hogy a kitaszítottság nem a *tehetségén* múlt (bár ez tette összeférhetetlenné, önzővé, magát-nézővé), sőt még azon sem, hogy nem volt *népies* költő egy par excellence „népies-nemzeti” irodalmi korszakban. Sorsának és költészetének tragikuma mélyebben az, hogy Vajda még a szabadságharc előtti „nagy” nemzedékhez tartozik, a romantikus vízióalókhhoz, akiknek egészen más volt a perspektívájuk, mint az epigonizmusba fulladt népies-nemzeti irányé. Vajda *kérdések és miérték* költője volt egy olyan korban, mely a Petőfi-